

POLACY NA ZAOLZIU

STRUKTURA NARODOWOŚCIOWA ZAOLZIA

Zaolzie, czyli obszar przyłączony do państwa czechosłowackiego w 1920 r. jest regionem, który przez ostatnich 100 lat w znacznym stopniu zmienił strukturę narodowościową ludności go zamieszkującej.

Do głównych źródeł, dokumentujących owe przemiany, należą spisy ludności przeprowadzane od 1880 r., co 10 lat. Spisy te pokazują przemiany narodowościowe na terytorium Zaolzia, czyli dzisiejszych powiatów Karwina oraz zaolziańskiej części powiatu Frydek-Mistek. Spisy ludności od 1880 r. przeprowadzane były na Zaolziu przez 4 władze państwowe: austriackie – w latach 1880, 1890, 1900 oraz 1910; czechosłowackie – w latach 1921, 1930 oraz 1950-1991; hitlerowskie – 1939 i czeskie – 2001, 2010.

Warto dodać, iż każda władza stosowała odmienne kryteria przygotowywania owych spisów. Poniższe statystyki przedstawiają zmiany narodowościowe na Zaolziu zachodzące w latach 1880-1991¹.

Spis ludności przeprowadzony w 2001 r. wykazał największy procentowy spadek polskiej ludności w Republice Czeskiej. Dotyczył on 8311 osób, co stanowi około 10% polskiej mniejszości żyjącej na terytorium Czech. Jak już wspomniano wyżej, największa część owej mniejszości skoncentrowana jest na stosunkowo małym terytorium Zaolzia. Spadek ten jest najprawdopodobniej jeszcze większy, ponieważ organy Unii Europejskiej zaleciły wprowadzenie istotnych zmian w przeprowadzaniu spisu ludności w 2001 r. Po raz pierwszy liczone także cudzoziemców przebywających na terytorium Republiki Czeskiej tymczasowo, którzy nie posiadali stałego pobytu. Drugą zmianą był brak obowiązku ujawnienia narodowości, co doprowadziło do spadku liczby członków wszystkich mniejszości narodowych, w tym także polskiej².

Przynależność Polaków zamieszkujących Zaolzie nie jest następstwem ich swobodnego wyboru, lecz decyzji politycznych podjętych na szczeblu międzynarodowym. Warto wskazać, iż podział Śląska Cieszyńskiego w 1920 r. nie był przychylny żadnej ze stron konfliktu. Patrząc na wyniki przeprowadzonych spisów ludności z łatwością można wskazać, iż Polacy na Zaolziu stali się mniejszością w 1921 r. Zaolzie to obszar, który może być traktowany jako pogranicze kulturowe. Owa granica jest dziś najczęściej określana na podstawie czynników etnicznych lub organizacyjno-prawnych. Jest to terytorium, które od wieków zamieszkiwane jest przez różne grupy narodowościowe, posiadające własny język, kulturę oraz tradycje. Polacy zaolziańscy są poddawani wpływowi trzech kultur – czeskiej, polskiej oraz lokalnej – śląskiej, z którą identyfikowali się przed przesunięciami granicznymi odbywającymi się w ciągu ostatnich stu lat³.

¹ S. Zahradnik, *Spisy ludności 1880-1991*, Trzyniec 1991, s. 7-8.

² T. Siwek, *Porównanie liczebności ludności polskiej w latach 199-2001*, w: *Spis ludności – 1.3. 2001 – kryterium: narodowość*, Czeski Cieszyń 2004.

³ H. Rusková, *Společenské a kulturní procesy*, w: *Polská národnostní menšina na Těšinsku v České Republice*, K. D. Kađubiec a kol. (red.), Ostrava 1997, s. 69-70.

Tabela 1

Struktura narodowościowa Zaozlia w latach 1880-1991

Rok	Obszar	Razem	Polacy	Czesi	Niemcy	Słowacy	Inni
1880	Karwina	56 836	39 758	11 728	05 315	–	34
	F-M	37 534	31 481	4 697	01 356	–	–
	Z	94 370	71 239	16 425	06 672	–	34
1890	Karwina	68 407	53 009	09 296	06 067	–	35
	F-M	39 271	33 665	04 284	01 321	–	1
	Z	101 678	86 674	13 580	07 388	–	36
1900	K	100 947	79 023	9 978	11 696	–	250
	F-M	42 273	36 369	7 115	1 780	–	9
	Z	143 220	115 392	14 093	13 476	–	259
1910	K	133 532	84 989	28 432	20 039	–	72
	F-M	45 513	38 934	4 389	2 273	–	17
	Z	179 145	123 923	32 821	22 312	–	89
1921	K	133 589	41 008	73 992	16 456	–	2 133
	F-M	43 587	27 026	14 564	1 804	–	139
	Z	177 176	68 034	88 556	18 260	–	2 326
1930	K	161 022	44 527	99 217	15 296	–	1982
	F-M	55 233	31 703	21 422	1 886	–	222
	Z	216 255	76 230	120 639	17 182	–	2 204
1939	K	156 754	40 590	40 452	35 027	39 784 +	901
	F-M	57 113	10 909	4 145	3 381	38 501 +	177
	Z	213 867	51 499	44 597	38 408	78 285 +	1 078
1950	Z	219 811	59 005	155 146	–	4 388	1272
1961	K	212 086	35 745	161 581	–	11 892	2 868
	F-M	69 097	23 131	44 204	–	1 331	431
	Z	281 183	58 876	205 785	–	13 223	3 299
1970	K	272 657	32 856	211 511	–	23 986	4 036
	F-M	78 168	23 219	51 536	–	2 820	670
	Z	350 825	56 075	253 047	–	26 806	4 706
1980	K	284 761	29 272	225 895	–	25 558	4 036
	F-M	81 798	22 314	55 653	–	3 161	670
	Z	366 559	51 586	281 548	–	28 719	4 076
1991	K	284 502	23 355	208 476	643	23 551	28 477
	F-M	83 853	20 124	55 465	63	3 078	5 133
	Z	368 355	43 479	263 941	706	26 629	33 600

Objaśnienia: K – powiat karwiński; F-M – zaozliańska część powiatu frydecko-misteckiego; Z – Zaozlie

Źródło: S. Zahradnik, *Spisy ludności 1880–1991*, Trzyniec 1991, s. 12.

Tabela 2

Struktura narodowościowa Zaolzia w latach 1880-1991

Rok	Obszar	Razem	Polacy	Czesi	Niemcy	Słowacy	Inni
1880	K	100,0	70,0	20,6	9,4	–	0,0
	F-M	100,0	83,9	12,6	3,6	–	0,0
	Z	100,0	75,5	17,4	7,1	–	0,0
1890	K	100,0	77,5	13,6	8,9	–	0,0
	F-M	100,0	85,7	10,9	3,4	–	0,0
	Z	100,0	80,5	12,6	6,9	–	0,0
1900	K	100,0	78,3	9,9	11,6	–	0,2
	F-M	100,0	86,1	9,7	4,2	–	0,0
	Z	100,0	80,6	9,8	9,4	–	0,2
1910	K	100,0	63,7	21,3	15,0	–	0,0
	F-M	100,0	85,4	9,6	5,0	–	0,0
	Z	100,0	69,2	18,3	12,5	–	0,0
1921	K	100,0	30,7	55,4	12,3	–	1,6
	F-M	100,0	62,0	33,4	4,1	–	0,5
	Z	100,0	38,4	50,0	10,3	–	1,3
1930	K	100,0	27,7	61,6	9,5	–	1,2
	F-M	100,0	57,4	38,8	3,4	–	0,4
	Z	100,0	35,3	55,8	7,9	–	1,0
1939	K	100,0	25,9	25,8	22,3	25,4+	0,6
	F-M	100,0	19,1	7,3	5,9	67,4+	0,3
	Z	100,0	24,1	20,9	18,0	36,6+	0,5
1950	Z	100,0	26,8	70,6	–	2,0	0,6
1961	K	100,0	16,9	76,2	–	5,6	1,3
	F-M	100,0	33,5	64,0	–	1,9	0,6
	Z	100,0	20,9	73,3	–	4,7	1,2
1970	K	100,0	12,0	77,6	–	8,8	1,6
	F-M	100,0	29,7	65,9	–	3,6	0,8
	Z	100,0	16,0	75,0	–	7,6	1,4
1980	K	100,0	10,3	79,3	–	9,0	1,4
	F-M	100,0	27,3	68,0	–	3,9	0,8
	Z	100,0	14,1	76,8	–	7,8	1,3
1991	K	100,0	8,2	73,3	0,2	8,3	10,0
	F-M	100,0	24,0	66,1	0,1	3,7	6,1
	K	100,0	11,8	71,7	0,2	7,2	9,1

Objaśnienia: K – powiat karwiński; F-M – zaolziańska część powiatu frydecko-misteckiego; Z – Zaolzie

Źródło: jak w tabeli 1, s. 15

Na strukturę narodowościową Zaolzia od połowy XIX w. do I wojny światowej największy wpływ miał rozwój przemysłu i związany z nim napływ siły roboczej spoza regionu. Chodziło tutaj przede wszystkim o napływ ludności z Galicji, czyli osób posiadających niskie wykształcenia oraz kwalifikacje, którzy szukali zatrudnienia w hutach i kopalniach Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego. Główny napływ imigrantów galicyjskich został odnotowany w ostatnim dziesięcioleciu XIX w. Źródła polskie wskazują, iż w tym okresie imigracja z Galicji w regionie Moraw wyniosła około 80 tys. osób. Proces ten zatrzymała I wojna światowa oraz jej konsekwencje, przede wszystkim utworzenie Czechosłowacji. Większość polskich robotników pracujących w regionie nie posiadała prawa stałego pobytu. W 1921 r. grupa ta stanowiła około 35 tys. osób. Osoby te były w większości ofiarami restrykcji ze strony władz czechosłowackich, co przejawiało się przede wszystkim zwolnieniem z pracy lub wysiedleniem. Duża część owych osób, chcąc utrzymać pracę i otrzymać czechosłowackie obywatelstwo, przyznawała się do czeskiej lub niemieckiej narodowości, co w dużym stopniu ułatwiło osiągnięcie celu. W skutek tego, w spisach ludności, polska imigracja sprzyjała bardziej ludności czeskiej, aniżeli polskiej⁴.

W latach 1921-1939 odnotowany został duży spadek liczebności polskiej ludności w przeprowadzanych spisach. To właśnie w 1921 r. obywatele polskiej narodowości zaczęli na Zaolziu stanowić mniejszość. Do głównych czynników tego stanu rzeczy należą zmiany granic z 1920 r. W owym roku, na mocy decyzji Rady Ambasadorów, region dzisiejszego Zaolzia stał się częścią Czechosłowacji. Zmiana granic najprawdopodobniej spowodowała proces dostosowywania się obywateli do nowych realiów, jakimi była przynależność do nowego państwa. Innym czynnikiem, który znacząco wpłynął na obniżenie liczby osób polskiej narodowości, należy także polityka władz państwowych i lokalnych, które za pomocą nacisków ekonomicznych oraz politycznych dążyły do wynaradawiania oraz czechizacji. Czynniki te wpłynęły na zmianę struktury narodowościowej Zaolzia. Jeżeli w 1910 r. ludność polska stanowiła 69% ogółu ludności, a Czesi tylko 18%, to w 1930 r. liczba osób przyznających się do polskiej narodowości zmalała do 35%, a czeskiej powiększyła się do 56%⁵.

Wyniki spisów przeprowadzonych przez hitlerowców były inne, ponieważ Niemcy wykorzystali fakt, iż większa część obywateli Zaolzia uważała się za Ślązaków, których przynależność do regionu była większa od przynależności narodowej. Zaborcy uważali także, iż miejscowa ludność, będąca przez stulecia pod wpływem niemieckiej kultury, jest zdolna do germanizacji. Pierwszym krokiem do tego była tzw. Palcówka, czyli spis ludności przeprowadzony w grudniu 1939 r. Spis ten umożliwił deklarowanie śląskiego języka oraz narodowości, z czego skorzystała mniej więcej połowa ludności. Wyniki owego spisu posłużyły okupantom do utworzenia *Volkslisty*, czyli spisu obywateli narodowości niemieckiej. Niemcy uważali, iż uda im się pozyskać znaczną część obywateli, ale reakcje były negatywne. Wobec osób odmawiających przyznawania się do niemieckiej narodowości często były stosowane różne formy ucisku. *Volkslista* składała się z 4 grup. Znaczna część obywateli, którzy jej nie przyjęli, posiadała, tak jak przed okupacją, czeską lub polską narodowość. Warto wskazać, iż sytuacja osób, przynależących do

⁴ Z. Jasiński, *Mały leksykon nadolziański*, Opole 1990, s. 39-43.

⁵ S. Zahradnik, *op. cit.*, s. 13-27.

tej czy owej narodowości, była odmienna. Polacy podlegali w owym czasie większym restrykcjom, dlatego ich duża część przyznawała się do narodowości czeskiej⁶.

Po zakończeniu II wojny światowej pierwszego spisu ludności dokonano w 1950 r. W latach 1950-1991 liczba osób posiadających polską narodowość zmalała z 27% do 12% ogółu populacji Zaolzia. Do najważniejszych czynników, które są przyczyną owego procesu, zalicza się:

1. Rządy totalitarne, realizujące politykę narodowościową opartą na prawach marksistowsko-leninowskich. Polityka ta nie sprzyjała posiadaniu odrębnej narodowości ani rozwojowi zorganizowanych form działalności Polaków na Zaolziu⁷.

2. Reformę administracyjną przeprowadzoną w 1960 r. Powiat Czeski Cieszyn, który był najbardziej „polskim” powiatem na Zaolziu, został podzielony. Jego terytorialnie mniejsza część wraz z miastem Czeskim Cieszynem została przyłączona do powiatu Karwina. Większą, południową część przyłączono do powiatu frydeckiego. W nowo powstałym powiecie karwińskim nastąpił z powodu imigracji zarobkowej procentowy spadek polskiej mniejszości. Powiat frydecki z powodu sztucznie przeprowadzonej reformy administracyjnej zamieszkiwało w 1961 r. tylko 12,4% obywateli polskiej mniejszości⁸.

3. Zniszczenie środowiska naturalnego spowodowane działalnością przemysłową oraz górnictwem. Owa działalność stanowi główną siłą napędową lokalnej gospodarki. Degradacja środowiska w rejonach górniczych doprowadziła do przesiedlenia ludności z zdegradowanych obszarów do innych miejsc, przede wszystkim nowo powstałych osiedli zlokalizowanych w większych miastach. Doprowadziło to do zerwania lokalnych stosunków społecznych, przede wszystkim w ramach polskiej mniejszości.

4. Zmniejszanie koncentracji polskiej mniejszości na Zaolziu. Spowodowane jest to częstą imigracją obywateli czeskiej i słowackiej narodowości na terytorium Zaolzia oraz przemieszczaniem lokalnych Polaków w inne rejony Republiki Czeskiej. Takie ruchy migracyjne są często określane jako spontaniczne, niewymuszone, chociaż w przeszłości polska mniejszość uważała je za konieczne.

5. Małżeństwa mieszane. Wzrost liczby mieszanych małżeństw wśród polskiej populacji ściśle powiązany jest z migracją w ramach Czech. Polsko-czeskie lub polsko-słowackie pary często przesiedlają się z Zaolzia do innych regionów kraju. W tych odnotowany jest szybszy proces asymilacji z czeską większością. Również na Zaolziu zachodzi szybszy proces asymilacyjny czeskiej większości z Polakami żyjącymi w małżeństwach mieszanych.

6. Ograniczenie kontaktów z Polską. Miało to miejsce szczególnie w latach 80. XX w., czyli w czasie działalności związku Solidarność. Ograniczenie to miało charakter dwustronny. Strona czechosłowacka ograniczała owe kontakty ze względów ideologicznych, obawiając się rozszerzenia nastrojów prodemokratycznych. Widoczny był także brak zainteresowania sytuacją na Zaolziu niektórych politycznych, społecznych i kulturowych podmiotów w Polsce. Spowodowane to było

⁶ M. Borák, *Německá okupace Těšínského Slezska*, w: *Poláci na Těšinsku*, R. Kaszper, B. Małysz, editori (red.), Český Těšín 2009, s. 44-48.

⁷ S. Zahradník, *op. cit.*, s. 13-27.

⁸ S. Zahradník, *Nástin historického vvoje*, w: *Polská národnostní menšina na Těšinsku v České Republice*, K. D. Kadhubec a kol. (red.), Ostrava 1997, s. 30.

przede wszystkim chęcią uniknięcia oskarżenia o podniecanie nastrojów antyczeskich lub brakiem wiedzy dotyczącej sytuacji polskiej mniejszości na Zaolziu.

7. Antyspołeczne uprzedzenia. Ograniczenie kontaktów z Polską oraz specyfika polsko-czeskich stosunków na Zaolziu były i są czynnikami powstania starych, antypolskich uprzedzeń, które w dużym stopniu wpływają na spadek poczucia przynależności lokalnej mniejszości do narodu polskiego i przyspieszają asymilację z czeską większością⁹.

Na podstawie badanych źródeł trudno jednoznacznie określić, czy polityka narodowościowa władz czechosłowackich była restrykcyjna lub liberalna. Autorzy czeskich publikacji opowiadają się za liberalnym podejściem władz do polskiej mniejszości żyjącej na Zaolziu. Polscy autorzy są znów przychylniejsi twierdzeniu, iż asymilacja przebiegała w sposób nienaturalny i była wspierana autorytarnym podejściem władz wobec Polaków.

Istnieje także twierdzenie, iż polityka władz czechosłowackich posiadała zarówno charakter oficjalny, liberalny, jak i nieoficjalny, autorytarny. Charakter nieoficjalny posiadała zwłaszcza w latach 20. i 30., kiedy to dochodziło do czechizacji miejscowej polskiej ludności. Najwidoczniejszym dowodem zmniejszenia się liczebności polskiej mniejszości na Zaolziu i jej asymilacji z czeską większością są dane statystyczne. Pewne wydaje się, iż owe procesy spowodowane były w podobnym stopniu naturalnym procesem oddziaływania większości na mniejszość, jak i częściowo, w sposób zamierzony i niezamierzony, działaniem władz centralnych oraz lokalnych.

SYTUACJA SPOŁECZNA POLSKIEJ MNIEJSZOŚCI NARODOWEJ NA ZAOLZIU OD ZAKOŃCZENIA II WOJNY ŚWIATOWEJ DO WSPÓŁCZESNOŚCI

Koniec II wojny światowej i wyzwolenie Zaolzia spod rządów okupanta niemieckiego postawiło Polaków zaolziańskich w nowej rzeczywistości. Koszycki Program Rządowy uchwalony 5 kwietnia 1945 r. określał Czechosłowację jako państwo Czechów i Słowaków. Działalność polityczna i organizacyjna mniejszości narodowych miała zostać w jak największym stopniu eliminowana. Polacy zaolziańscy byli obarczani odpowiedzialnością za rozpad Czechosłowacji w latach 1938-1939. Bezpośrednio po zakończeniu wojny trwały spory pomiędzy czechosłowackim i polskim rządem o przebieg granicy państwowej, która w końcu zyskała kształt z okresu przedmonarchijskiego. Do tego dochodziły jeszcze regionalne spory na tle narodowościowym pomiędzy Polakami i Czechami, często powracającymi na Zaolzie po wysiedleniu w 1938 r.¹⁰

Wiosną 1945 r. Polacy rozpoczęli próby reaktywacji organizacji działających w latach międzywojennych. Urzędnicy państwowi w większości ignorowali owe próby, co doprowadziło do sytuacji, w której działały one półlegalnie. Dotyczyło to przede wszystkim podmiotów o charakterze sportowym. W przypadku pozostałych działania te spotkały się z odmową władz państwowych. Ważnym osiągnięciem tego okresu było wznowienie działalności polskiego szkolnictwa oraz powstanie

⁹ H. Rusková, *op. cit.*, s. 71-72.

¹⁰ J. Friedel, *Polská menšina v letech 1945-1956*, w: *Poláci na Těšinsku...*, s. 61-62.

gazety „Głos Ludu”, czyli jedyne polskiego pisma publikowanego w latach powojennych, wyrażającego opinie Polaków zaolziańskich¹¹.

Przełom nastąpił 10 marca 1947 r., kiedy podpisano układ o przyjaźni i wzajemnej pomocy pomiędzy Polską i Czechosłowacją. Ważny był przede wszystkim protokół dodatkowy, na podstawie którego powstały dwie legalnie działające organizacje – Polski Związek Kulturalno-Oświatowy (PZKO) oraz Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej (SMP). Władze czechosłowackie ostatecznie zdelegalizowały działalność wszystkich polskich organizacji przedwojennych oraz skonfiskowały ich majątek.

PZKO w swych początkach działał nie tylko jako organizacja o charakterze kulturalnym i oświatowym, ale pełnił także rolę rzecznika obywateli polskich w sprawach prawnych, gospodarczych, majątkowych oraz politycznych. Do zmiany doszło w lutym 1948 r., kiedy władzę w Czechosłowacji przejęła partia komunistyczna. 22 września tego roku władze regionalne partii komunistycznej zabroniły PZKO pełnienia funkcji rzecznika polskiej mniejszości zaolziańskiej wobec władz państwowych. Władze komunistyczne zezwoliły Polakom na prowadzenie organizacji kulturalnych i młodzieżowych. Jakakolwiek działalność wykraczająca poza określone ramy jest tłumiona.

Przełom lat 40. i 50. przyniósł wiele zmian. Dochodzi do współpracy na płaszczyźnie kulturalnej¹². W 1949 r. pojawił się miesięcznik „Zwrot”, czyli pismo o charakterze kulturalno-społecznym, wydawane przez PZKO. Ukazuje się po dzień dzisiejszy i ma na celu przedstawianie całokształtu dorobku Polaków zaolziańskich. Powstały dwie instytucje kulturalne – Teatr Lalek Bajka, przeznaczony dla dzieci i młodzieży oraz Scena Polska przy Teatrze Czesko-cieszyńskim, która stała się jedynym profesjonalnym teatrem polskojęzycznym działającym poza granicami Rzeczypospolitej. Obie instytucje funkcjonują nadal. PZKO organizuje także imprezy o charakterze kulturalnym. Do najważniejszych można zaliczyć *Gorolskie Święto*, czyli festiwal folklorystyczny organizowany corocznie od 1948 r.¹³

Rozwijała się także działalność młodzieżowa. W 1949 r. powstała Polska Rada Sokoła, organizacja o charakterze sportowym, która w latach 1950-1951 prężnie się rozwijała. Do rozwoju dochodzi także w ramach SMP. Zakładane są miejscowe koła SMP. Przy zarządach powiatowych zostają powołane rady wychowania fizycznego, zrzeszenia śpiewaczy (śpiewaków albo artystów), teatralne itp. Powstaje Sekcja Akademicka Jedność, która orientowana jest na wspieranie studentów uczelni wyższych. Do 1952 r. SMP prowadziło przede wszystkim działalność kulturalno-oświatową, a PZKO skupiało się na organizowaniu imprez przynoszących korzyści finansowe. Jednak w 1952 r. czeski Sokół wchłonął wszystkie polskie komórki miejscowe podporządkowane Polskiej Radzie Sokoła i tym samym samodzielny polski ruch sportowy zanikł. W połowie 1952 r., na konferencjach powiatowych organizowanych w Karwinie i Czeskim Cieszynie dochodzi do wchłonięcia SMP przez jej czeską odpowiedniczkę, czyli ČSM (*Ceskoslovenský svaz mládeže*). Powyższe decyzje prowadzą do zaniku samodzielnej sportowej i młodzieżowej działalności Polaków na Zaolziu i jedyną samodzielną polską organizacją zostaje PZKO¹⁴.

¹¹ S. Zahradnik, M. Ryczkowski, *Korzenie Zaolzia*, Warszawa-Praga-Trzyniec 1992, s. 119.

¹² W. Josiek, *Společenské organizace a instituce*, w: *Polská národnostní menšina...*, s. 156-157.

¹³ Z. Jasiński, *op. cit.*, s. 57, 133-135, 147, 194-195.

¹⁴ S. Zahradnik, M. Ryczkowski, *op. cit.*, s. 127-132.

W latach 50. i 60. rozwój bytu narodowego Polaków ściśle podporządkowany został wytycznym partii komunistycznej. PZKO przekształca się z organizacji apolitycznej na organizację podporządkowaną partii. Wszystkie kwestie personalne były najpierw konsultowane z politykami komunistycznymi, co spowodowało, iż ponad połowa głównych działaczy PZKO wywodziła się ze stanu robotniczego. Z powodu rozwoju przemysłowego obszaru i związanego z nim napływu siły roboczej spoza regionu, dochodzi do przyspieszenia asymilacji polskiej ludności. Mniej więcej od połowy lat 50. nastąpił rozwój nowych form aktywności w ramach PZKO, przede wszystkim w sferze kulturalnej. Powstają zespoły pieśni i tańca ludowego Śląsk oraz Górnik oraz 2 chóry: Chór Nauczycieli Polskich oraz Haśło. W latach 60. nastąpił rozwój działalności młodzieżowej w ramach PZKO. Zakładane są tzw. Kluby młodych, w ramach których organizowana jest działalność wolnoczynowa¹⁵.

W czasie praskiej wiosny w 1968 r. polska ludność aktywnie włączała się w procesy demokratyzacji kraju¹⁶. Wykorzystując okres odwilży, dochodzi do reaktywacji Harcerstwa Polskiego w Czechosłowacji oraz Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej. Zostaje utworzony Zarząd Główny SMP, który koordynuje działalność 37 kół miejscowych oraz zrzesza około 3 tys. młodych Polaków. PZKO jednocześnie przyjmuje funkcję rzecznika oraz reprezentanta polskiej mniejszości. Działalność reaktywowanych organizacji niestety nie trwała zbyt długo. W połowie 1970 r. zastaje powołany Socjalistyczny Związek Młodzieży, czyli jedyna organizacja młodzieżowa w Czechosłowacji, co oznacza jednoczesny zanik działalności SMP. W tym samym czasie dochodzi także do rozwiązania Harcerstwa Polskiego. Inwazja wojsk radzieckich wpłynęła negatywnie także na PZKO. Ze względów politycznych ze swych stanowisk odwołani zostają czołowi działacze tej organizacji. Czystki personalne przeprowadzono także w redakcjach „Zwrotu” oraz „Głosu Ludu”.

Okres normalizacji stanowił dla miejscowych Polaków powrót do rzeczywistości poprzedzającej okres odwilży. PZKO znów stał się jedyną polską organizacją na Zaolziu. Po przeprowadzonych zmianach personalnych wpływ partii komunistycznej na działalność owej organizacji znów się nasilił. Tendencje te widoczne były także w polskich środkach masowego przekazu, które podlegały cenzurze. Jednakże PZKO, w ramach możliwości, podtrzymywało poczucie polskości i starało się w jak największym stopniu działać na rzecz lokalnej mniejszości polskiej. Do najbardziej aktywnych sekcji owej organizacji można zaliczyć sekcję folklorystyczną, literacko-artystyczną czy sekcję historii regionu. Aktywne były także działające w ramach organizacji kluby młodych, które nieustannie zwiększały liczbę swych członków¹⁷.

Zwycięstwo aksamitnej rewolucji w 1989 r. i powrót do demokracji stanowił znaczącą zmianę w życiu społecznym i politycznym Polaków. Realizacja potrzeb narodowościowych wymusiła transformację dotychczasowego stanu rzeczy. Głównym wyznacznikiem owej transformacji stała się dywersyfikacja działań skupionych dotychczas w rękach jedynej organizacji, czyli PZKO. Już na przełomie lat 1989/1990 wznowiły swą działalność liczne organizacje przedwojenne. Główną płaszczyznę debat dotyczących organizacji działań polskiej mniejszości stanowiła powołana w 1989 r. Polska Sekcja Forum Obywatelskiego, stanowiąca odłam

¹⁵ W. Josiek, *op. cit.*, s. 159.

¹⁶ S. Zahradnik, *Tendencje rozwojowe ludności polskiej w Czechosłowacji 1920-2000*, w: J. Szymeczek (red.), *Polacy na Zaolziu 1920-2000*, Český Tešín 2002, s. 26.

¹⁷ S. Zahradnik, M. Ryczkowski, *op. cit.*, s. 150-161.

ogólnokrajowego FO. Głównym zadaniem sekcji polskiej było dbanie o prawa i interesy polskiej ludności. Wynikiem debat w ramach sekcji było zorganizowanie tzw. Zlotu Polaków, który odbył się 3 lutego 1990 r. w Czeskim Cieszynie. Było to zebranie poświęcone problemom oraz wyzwaniom polskiej mniejszości. Wybrano na nim także Radę Polaków – 9-osobowy organ, którego głównym zadaniem była reprezentacja Polaków na Zaolziu. Podmiot ten w późniejszym okresie stał się organem wykonawczym Kongresu Polaków, stowarzyszenia powołanego w marcu 1990 r. i zrzeszającego wszystkie polskie organizacje działające na terytorium Republiki Czechosłowackiej. Największą organizacją polską po dzień dzisiejszy pozostaje PZKO, które liczy obecnie około 16 tys. członków¹⁸.

Po 1989 r. społeczność polska określiła 3 cele realizowane w nowych warunkach demokratycznych: utrzymanie oraz pielęgnowanie dorobku kulturowego Polaków żyjących w Republice Czeskiej, utworzenie na Zaolziu regionu stanowiącego pomost kulturalny pomiędzy Republiką Czeską i Polską oraz utworzenie wspólnej reprezentacji w stosunku do polskich oraz czeskich władz państwowych oraz urzędów¹⁹.

Współcześnie na terytorium Republiki Czeskiej funkcjonuje 28 organizacji i stowarzyszeń polskich, zrzeszonych w stowarzyszeniu Kongres Polaków²⁰.

CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH POLSKICH ORGANIZACJI

Kongres Polaków

Stowarzyszenie obywatelskie powołane do życia w marcu 1990 r. Ma dwa podstawowe zadania: koordynuje działalność organizacji i stowarzyszeń obywateli czeskich polskiej narodowości oraz reprezentuje obywateli polskiej mniejszości narodowej żyjących na terytorium Republiki Czeskiej w stosunku do społeczeństwa większościowego oraz władz państwowych i samorządowych. Zajmuje się także organizacją życia kulturalnego oraz społecznego polskiej mniejszości narodowej.

¹⁸ J. Szymeczek, *Poláci v České Republice. Konflikt a integrace*, w: *Slezsk sborník*, rončík 101, Opava 2003, s. 128-129.

¹⁹ J. Szymeczek, *ibidem*, s. 128-129.

²⁰ Nazwy organizacji: Cieszyńskie Towarzystwo Fotograficzne, Harcerstwo Polskie w RC, Klub Polski w Pradze, Koło Polskich Kombatantów, Macierz Szkolna w RCMK PZKO Karwina Nowe Miasto, Polski Związek Byłych Więźniów Politycznych, Polskie Towarzystwo Medyczne, Polskie Towarzystwo Artystyczne ARS MUSICA, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Sportowe „Beskid Śląski” w RC, Polski Związek Kulturalno-Oświatowy, Polskie Stowarzyszenie Artystów Plastyków w Republice Czeskiej, Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich, Stowarzyszenie Emerytów Polskich, Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, Stowarzyszenie Osób Pracujących i Uczących się za Granicą, Stowarzyszenie Rodzina Katyńska, Stowarzyszenie Szkoła Polonijna w Pradze, Towarzystwo Nauczycieli Polskich w RC, Stowarzyszenie Przyjaciół Polskiej Książki, Zrzeszenie Literatów Polskich, Zaolziańskie Towarzystwo Fotograficzne, Zrzeszenie Śpiewaczo-Muzyczne Przyjaźń, Klub Kultury, Polonus – Klub Polski w Brnie, Towarzystwo AVION, Polskie Towarzystwo Śpiewacze COLLEGIUM CANTICORUM, Stowarzyszenie „Kurier Praski” w Pradze, Macierz Szkolna w Wędryni, Zrzeszenie Śpiewaczo-Muzyczne, Zaolziańskie Stowarzyszenie Lotnicze im. Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury. za: www.polonica.cz (data wejścia na stronę: 2012-11-10).

Do ważnych zadań stowarzyszenia można zaliczyć wydawanie powstałego w 1945 r. „Głos Ludu” publikacji autorów polskich piszących w Republice Czeskiej. Jest także organizatorem licznych projektów oraz imprez o charakterze kulturalnym i społecznym²¹. W 1993 r. kongres powołał do życia Ośrodek Dokumentacyjny, który gromadzi oraz popularyzuje publikacje, dokumenty oraz prasę przedstawiającą region oraz dorobek polskiej mniejszości. Jest on także organizatorem wystaw, konferencji czy seminariów naukowych²².

Do ważnych projektów realizowanych współcześnie przez Kongres Polaków należą m.in.:

– XX wiek na Zaolziu. Projekt przedstawiający historię stosunków polsko-czeskich na Zaolziu. Głównym jego celem jest przedstawienie problematycznej przeszłości oraz poprawa stosunków narodowościowych w badanym regionie.

– Wspólne źródła. Projekt wspierający badania oraz edukację dotyczącą dziedzictwa kulturowego Śląska Cieszyńskiego. Skierowany jest przede wszystkim dla historyków, dziennikarzy oraz nauczycieli. Celem jest ochrona oraz promowanie dziedzictwa kulturowego regionu.

Do innych ważnych zadań Kongresu Polaków należy organizacja spotkań teatralno-filmowych, kursów fotograficznych, warsztatów malarskich oraz innych projektów z zakresu historii regionu oraz edukacji²³.

Polski związek kulturalno-oświatowy

Jest stowarzyszeniem społecznym założonym w wyniku realizacji przez Czechosłowację postanowień Układu o Przyjaźni i Wzajemnej Pomocy w 1947 r. Przejawia aktywność przede wszystkim w sferze kulturalnej i oświatowej, pielęgnując lokalną kulturę, tradycje oraz polskojęzyczne szkolnictwo.

W 1947 r. zostały powołane do życia dwie organizacje – jedna w powiecie czesko-cieszyńskim i druga w powiecie frysztackim. Jednak już w 1950 r. doszło do połączenia obu powiatowych komórek z Zarządem Głównym w Czeskim Cieszynie w jednolitą organizację. PZKO obecnie liczy ponad 15 tys. członków udzielających się w 84 kołach miejscowych, posiadających własną osobowość prawną i działających praktycznie w wszystkich gminach i miastach zaolziańskich. W działalności nawiązuje do tradycji organizacji kulturalno-oświatowych okresu międzywojennego. Od lat 50. do roku 1989 był jedyną organizacją polskiej mniejszości narodowej w Czechosłowacji²⁴.

Działalność PZKO skupia się przede wszystkim na prowadzeniu działalności w zakresie sportu, tańca, muzyki, teatru czy historii regionu przez poszczególne miejscowe koła, jak i Zarząd Główny organizacji, przy którym działają Sekcje Kobiet, Historii Regionu, Ludoznawcza oraz Akademicka. Funkcjonują także chóry śpiewacze, zespoły taneczne, zespoły teatralne, kapele czy wypożyczalnia strojów ludowych. Niemniej ważna jest także działalność wydawnicza.

²¹ Kongres Polaków, za: www.polonica.cz (data wejścia na stronę: 2012-11-10).

²² O Ośrodku, za: www.polonica.cz (data wejścia na stronę: 2012-11-10).

²³ Projekty, za: www.polonica.cz (data wejścia na stronę: 2012-11-10).

²⁴ Z. Jasiński, *op. cit.*, s. 133-134.

Zarząd główny wraz z kołami miejscowymi organizuje corocznie dziesiątki imprez o charakterze kulturalnym i oświatowym. Do najpopularniejszych należy organizowane od 1946 r. Góralskie Święto, które jest największą imprezą folklorystyczną regionu oraz organizowany co 2 lata Festiwal PZKO²⁵.

Macierz szkolna

Organizacja, powołana do życia w listopadzie 1990 r., jest spadkobierczynią organizacji, której historia sięga czasów monarchii austro-węgierskiej, a dokładniej 1885 r., w którym została założona. Jednak okupacja hitlerowska w czasie II wojny światowej oraz sytuacja po wojnie wraz z rządami komunistycznymi sprawiły, iż nie mogła prowadzić swej działalności.

Tak jak w latach minionych i współcześnie jej głównym zadaniem jest podtrzymywanie polskiego szkolnictwa na Zaolziu oraz promowania tradycji i kultury lokalnej. W pierwszych latach swoje działania skupiała na wspieraniu upadającego szkolnictwa polskiego na Zaolziu oraz próbie przywrócenia jej majątku posiadanego w latach międzywojennych, by móc stać się organizacją niezależną finansowo²⁶.

Obecnie organizacja ta wspiera współpracę z polskojęzycznymi przedszkolami oraz szkołami podstawowymi i średnimi w celu organizowania oraz kształtowania życia pozaszkolnego uczniów. Jest organizatorką licznych imprez o charakterze kulturalnym, takich jak festyny, imprezy sportowe czy towarzyskie. Stara się także w ramach swych możliwości wspomagać finansowo przedszkola, szkoły oraz biblioteki w ich rozwoju i wyposażeniu. Prowadzi także działalność wydawniczą²⁷.

Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego

Jest instytucją powołaną do życia 1 stycznia 1995 r. przez Ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Wychowania Fizycznego w Republice Czeskiej, któremu podlega bezpośrednio i jest przez nie finansowana. Jest to placówka oświatowa, działająca na rzecz wspierania polskiego szkolnictwa w Republice Czeskiej, organizująca kursy i szkolenia i dbająca o podnoszenie kwalifikacji zawodowych nauczycieli, pracujących w polskojęzycznych przedszkolach i szkołach. Udziela także pracownikom szkół porad i wskazówek w zakresie norm prawnych, metodycznych oraz dydaktycznych, dba o koordynację działań pomiędzy poszczególnymi placówkami dydaktycznymi, i troszczy się o wdrażanie obowiązujących programów nauczania. Wydaje między innymi czasopisma szkolne, pomoce dydaktyczne i metodyczne, tłumaczy materiały dydaktyczne oraz zajmuje się ich dystrybucją do poszczególnych placówek szkolnych. Prowadzi także bibliotekę nauczycielską oraz stałą ekspozycję materiałów edukacyjnych.

²⁵ J. Szymeczek, R. Kaszper, *Poláci v České republice v době transformace společnosti po roce 1989*, w: *Poláci na Těšinsku...*, s. 85.

²⁶ *Macierz Szkolna w przekroju historii*, za: www.macierz.cz, (data wejścia na stronę: 2012-11-12).

²⁷ Zarząd Główny Macierzy Szkolnej w RC, *Macierz Szkolna w Republice Czeskiej. Potrójny Jubileusz. 1885-1920-1990*, Czeski Cieszyn 2010, s. 25-29.

W celu podwyższania kwalifikacji zawodowych nauczycieli organizuje liczne szkolenia i kursy z zakresu języków obcych, w tym także języka polskiego, umiejętności i wiedzy komputerowej czy terapii i logopedii pedagogicznej. Dla kadry nauczycielskiej organizuje wyjazdy zagraniczne, między innymi do Polski.

Warto wskazać, iż dla podwyższenia efektywności swej działalności centrum utrzymuje kontakty z licznymi organizacjami i instytucjami polskimi, takimi jak Uniwersytet Śląski w Katowicach, Opolu i Cieszynie, Polskim Centrum Pedagogicznym w Lublinie, Wojewódzkimi Ośrodkami Metodycznymi w Bielsku-Białej i Katowicach, wydawnictwami WSPiA oraz Nowa Era i wieloma innymi²⁸.

Do ważnych projektów realizowanych przez Centrum Pedagogiczne należą:

- Projekt *Historie hranici nekončí* – Historia ponad granicami. Projekt polsko-czeski prowadzony w formie konferencji. Skupia się przede wszystkim na problemach nauczania w rejonie pogranicza oraz na problematyce tworzenia i zastosowania podręczników szkolnych.

- Spotkanie robocze System egzaminów zewnętrznych w Polsce

- Europejski Rok Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej 2012²⁹.

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Sportowe „Beskid Śląski” w Republice Czeskiej (PTTS)

Jest stowarzyszeniem obywatelskim, które reaktywowało swą działalność w październiku 1991 r. Jego historia sięga 1922 r., kiedy w Czechosłowacji powstało Towarzystwo Turystyczne Beskid Śląski. Jednak przejęcie Zaolzia przez Polskę w 1938 r., okupacja hitlerowska w czasach II wojny światowej oraz rządy komunistyczne w Czechosłowacji sprawiły, iż organizacja w owych okresach zmuszona była do zaniechania swej działalności. Reaktywowana w 1991 r. jest więc kontynuatorką działalności towarzystwa powołanego w 1922 r.³⁰

Głównym jej celem jest wspieranie turystyki oraz szeroko rozumianej działalności sportowej wśród obywateli, pogłębiając jednocześnie wśród swych członków wiedzę o regionie oraz jego historii. Organizując piesze, rowerowe oraz narciarskie wycieczki, promuje kulturę wędrowania wśród swych członków.

W pierwszych latach swej działalności starała się, tak jak inne reaktywowane polskie organizacje zaolziańskie, o przywrócenie przedwojennego majątku, czego niestety nie udało się osiągnąć. Organizacja początkowo skupiała się na promowaniu turystyki oraz urządzaniu pieszych wycieczek w górach Beskidu Śląskiego. W latach późniejszych jej działalność poszerzyła się o organizację wycieczek autokarowych, przede wszystkim na Słowację oraz do Polski. Oprócz turystyki corocznie przygotowuje dla swych członków spotkania oraz imprezy w dziedzinach sportowych niezwiązanych z turystyką.

²⁸ I. Kufa, *Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego*, w: *Tu byliśmy, tu jesteście. Szkolnictwo polskie na Zaolziu w ostatniej dekadzie XX wieku*, Czeski Cieszyn 2000, s. 47-50.

²⁹ *Aktualności*, za: www.pctesin.cz (data wejścia na stronę: 2012-11-14).

³⁰ B. Schulhauser, F. Chocholáč, *Beskid w latach 1922-1939*; S. Zahradnik, *PTTS Beskid Śląski w pierwszych latach powojennych*, w: (brak nazwiska autora), *Góry w plecaku. 80 lat Polskiego Towarzystwa Turystyczno-sportowego Beskyd Śląski*, (brak miejsca i daty wydania), s. 13-29; s. 31-44.

Otwarcie strefy Schengen umożliwiło organizacji przeprowadzenie głębszej internacjonalizacji swej działalności. Współpracuje przede wszystkim ze słowackimi oraz polskimi organizacjami, takimi jak: cieszyński oraz wiślański oddział PTTK, *Klub eskch turist* czy *Klub slovenskych turistu Kysuce*. Prowadzi także bogatą działalność publikacyjną³¹.

Do najważniejszych imprez zorganizowanych w 2012 r. należą: Babie lato na Orawie, VI Rajd Rowerowy do ujścia Olzy im. Władysława Janika, Złot Turystyczny im. Władysława Wójcika, Rajd Kyrpce Macieja, wyjazd zagraniczny w Alpy³².

SZKOLNICTWO POLSKIE NA ZAOLZIU

Istnienie polskiego szkolnictwa na Zaolziu posiada niezmiennie ważne znaczenie dla przetrwania polskiej mniejszości narodowej na owym terytorium. Posiada ono długoletnią tradycję sięgającą do połowy XIX w., kiedy to nowo powstałe Ministerstwo Szkolnictwa Cesarstwa Austro-Węgier wydało rozporządzenie wprowadzające na terytorium Śląska Cieszyńskiego język polski do szkół oraz urzędów. Od tego czasu na sytuację w polskim szkolnictwie miały wpływ przede wszystkim czynniki polityczne oraz społeczne, które to w dużej mierze wywierały wpływ na system nauczania oraz liczbę polskojęzycznych szkół oraz uczniów pobierających w nich naukę³³.

Charakterystyka szkolnictwa polskiego na Zaolziu po 1989 roku

Szkolnictwo mniejszościowe w wewnętrznym systemie prawnym Republiki Czeskiej jest regulowane w Karcie Praw i Swobód obywatelskich, która zawiera zapis zapewniający mniejszościom narodowym prawo do kształcenia w języku ojczystym. Regulacje dotyczące szkolnictwa mniejszościowego pojawiają się także w tzw. ustawach szkolnych. Zapisy odnośnie do prawa kształcenia w języku macierzystym zawarte zostały także w umowach międzynarodowych. Do najważniejszych należą: Układ między Rzeczpospolitą Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną o dobrym sąsiedztwie, solidarności i partnerskiej współpracy z 1991 r. oraz Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej o współpracy kulturalnej i naukowej z 1991 r. Czeskie prawo wewnętrzne realizowane jest wobec polskiej mniejszości w postaci szkolnictwa na poziomie podstawowym oraz średnim. Wszystkie instytucje szkolne z polskim językiem nauczania funkcjonują w ramach czeskiego szkolnictwa państwowego. Oznacza to, iż placówki szkół podstawowych oraz przedszkoli są podległe gminom. Szkoły średnie są podległe Ministerstwu Szkolnictwa, zaś w poszczególnych powiatach – urzędom szkolnym³⁴.

³¹ B. Schulhauser, *Turystyka na Śląsku Cieszyńskim*, w: *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Sportowe Beskid Śląski w Republice Czeskiej*, 2011 (brak miejsca wydania), s. 118-119.

³² *Archiwum Ciekawe imprezy*, za: www.ptts-beskidslaski.cz (data wejścia na stronę: 2012-11-15).

³³ B. Dawid, S. Folwarczny, *Sytuacja i perspektywy polskiego szkolnictwa w Republice Czeskiej*, za: www.Swp.org.pl (data wejścia na stronę: 2012-11-15).

³⁴ J. Lenard, *Szkolnictwo polskie na Zaolziu*, za: www.Wspolnota-polska.org.pl (data wejścia na stronę: 2012-11-17).

Struktury szkolnictwa mniejszościowego i większościowego są tożsame. Składają się na nią przedszkola, szkoły podstawowe oraz średnie. W sytuacji, kiedy liczba uczniów jest niewystarczająca, by otworzyć szkołę z polskim językiem nauczania, ale wystarczająco dużo, by uruchomić klasę, nierazko otwiera się odrębnojęzyczną klasę funkcjonującą w ramach szkoły czeskiej.

Warto wskazać, iż około 90% młodych ludzi, oficjalnie deklarujących polską narodowość, kształci się w polskojęzycznych przedszkolnych i szkolnych placówkach³⁵.

W szkołach polskich obowiązują czeskie programy oraz plany nauczania, które zostały przetłumaczone na język polski. Odrębne programy i plany nauczania funkcjonują w ramach nauczania języka czeskiego, polskiego, historii oraz muzyki. Musiały być one jednak zaakceptowane przez czeskie Ministerstwo Szkolnictwa. Nauczyciele są upoważnieni do uzupełniania programów nauczania o treści regionalne oraz narodowe. Szkoły polskie realizują te same standardy nauczania jak szkoły czeskie³⁶. Różnicę stanowi fakt, iż zajęcia, z wyjątkiem języka czeskiego, odbywają się w języku polskim³⁷.

Jeżeli chodzi o podręczniki oraz materiały naukowe, to do 1989 r. korzystano z podręczników czeskojęzycznych oraz tych, które zostały przetłumaczone na język polski oraz wydane przez czeskie Państwowe Wydawnictwo Naukowe w Pradze. Obecnie nauczyciele w szkołach polskojęzycznych nie są zobligowani do korzystania z jednego, zatwierdzonego przez państwo podręcznika, lecz sami dokonują wyboru pomocy naukowych, które zatwierdzają w Ministerstwie Szkolnictwa RC. W szkołach polskich korzysta się z podręczników sprowadzonych z Polski, z podręczników czeskich lub z polskich tłumaczeń czeskich podręczników. Warto wskazać, iż w 2000 r. w polskojęzycznych szkołach zaolziańskich korzystano z 195 tytułów: podręczników sprowadzonych z Polski, podręczników polskojęzycznych wydanych na terytorium Republiki Czeskiej, podręczników czeskich, które zostały przetłumaczone na język polski i 122 podręczników czeskich³⁸.

Do głównej instytucji wspierającej polskojęzyczne szkolnictwo na Zaolziu należy powstałe w 1995 r. Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego z siedzibą w Czeskim Cieszynie. Centrum zajmuje się przede wszystkim organizacją kursów dla nauczycieli oraz wsparciem metodycznym i dydaktycznym dla szkół. Z innych organizacji udzielających wsparcia polskiemu szkolnictwu należy wymienić: Macierz Szkolną w Republice Czeskiej, Towarzystwo Nauczycieli Polskich czy Stowarzyszenie Wspólnota Polska. Instytucje te wspomagają placówki szkolne metodycznie, jak i materialnie.

Bardzo ważnym czynnikiem w funkcjonowaniu szkolnictwa narodowościowego jest odpowiednio przygotowana kadra nauczycielska, którą stanowią absolwenci studiów pedagogicznych w Polsce i Republice Czeskiej. Nauczyciele często podnoszą swe kwalifikacje za pomocą kursów szkoleniowych organizowanych w Polsce i w Czechach³⁹.

³⁵ B. Grabowska, E. Ogrodzka-Mazur, *op. cit.*, s. 186.

³⁶ J. Lenard, *op. cit.* (data wejścia na stronę: 2012-11-19).

³⁷ B. Grabowska, E. Ogrodzka-Mazur, *op. cit.*, s. 210-211.

³⁸ Z. Jasiński, *Wybrane problemy...*, s. 125.

³⁹ B. Dawid, S. Folwarczny, *op. cit.* (data wejścia na stronę: 2012-11-20).

Sieć szkół

W Republice Czeskiej edukacja w języku polskim odbywa się w powiecie frydecko-misteckim oraz karwińskim, znajdujących się na terytorium Zaolzia. W roku szkolnym 2012-2013 na owym terytorium działalność prowadziły: 33 przedszkola, 25 szkół podstawowych oraz 2 szkoły średnie.

Szkoły podstawowe dzielą się na szkoły małoklasowe (I-V klasa) oraz pełnoklasowe (I-IX klasa). Problemem szkolnictwa polskiego na Zaolziu jest malejąca liczba uczniów, co doprowadza do sytuacji, w której coraz częściej pojawiają się klasy łączone, w których uczą się dzieci z kilku roczników. Istnienie niektórych placówek szkolnych możliwe jest tylko dzięki ustawodawstwu czeskiemu, które zakłada w ramach szkolnictwa mniejszościowego niższą liczbę uczniów w jednej klasie niż w szkołach czeskich. Warto wskazać, iż szkolnictwo polskie w Republice Czeskiej jako jedyne szkolnictwo mniejszościowe realizuje kompletną edukację od poziomu przedszkolnego do szkoły średniej⁴⁰.

Tabela 3

Liczba uczniów, szkół oraz przedszkoli z polskim językiem nauczania w roku szkolnym 2012-2013 w powiecie Frydek-Místek

Typ placówki	Powiat Frydek – Místek	
	Liczba placówek	Liczba uczniów
Przedszkole	21	482
Szkoła podstawowa małoklasowa (klasy I-V)	10	232
Szkoła podstawowa pełnoklasowa (klasy I-IX)	5	692
Razem szkoła podstawowa	15	924
Szkoła średnia	–	–

Źródło: *Statystyka szkół, Statystyka przedszkoli*, za: www.pctesin.cz (data wejścia na strony: 20-11-2012).

Na poziomie szkolnictwa średniego w roku szkolnym 2012-2013 istnieją 2 placówki, w których można zdawać maturę w języku polskim – Gimnazjum z Polskim Językiem Nauczania w Czeskim Cieszynie, które jest odpowiednikiem polskiego liceum ogólnokształcącego oraz Akademia Handlowa w Czeskim Cieszynie. Dostosowana do nauki w języku polskim jest także Średnia Szkoła Zdrowotna w Karwinie, która 2012 r., ze względu na małą liczbę chętnych, zajęć w języku polskim nie prowadzi⁴¹.

Do największych problemów polskiego szkolnictwa na Zaolziu należy spadek liczby uczniów na wszystkich poziomach nauczania, co niestety przekłada się negatywnie także na liczbę istniejących placówek szkolnych. Trend ten

⁴⁰ B. Grabowska, E. Ogródzka-Mazur, *op. cit.*, s. 200-203.

⁴¹ *Szkolnictwo w języku polskim*, za: www.zaolzieteraz.kc-cieszyn.pl (data wejścia na stronę: 2012-11-20).

Tabela 4

Liczba uczniów, szkół oraz przedszkoli z polskim językiem nauczania w roku szkolnym 2012-2013 w powiecie Karwina

Typ placówki	Powiat Karwina	
	Liczba placówek	Liczba uczniów
Przedszkole	12	347
Szkoła podstawowa małoklasowa (klasy I-V)	5	93
Szkoła podstawowa pełnoklasowa (klasy I-IX)	5	643
Razem szkoła podstawowa	10	736
Szkoła średnia	2	382

Źródło: *Statystyki szkół podstawowych i średnich 2012-2013, Statystyki przedszkoli 2012-2013*, za: www.pctesin.cz (data wejścia na strony: 20-11-2012).

Tabela 5

Liczba uczniów, szkół oraz przedszkoli z polskim językiem nauczania w roku szkolnym 2012-2013 w regionie Zaolzia

Typ placówki	Zaolzie razem	
	Liczba placówek	Liczba uczniów
Przedszkole	33	829
Szkoła podstawowa małoklasowa (klasy I-V)	15	325
Szkoła podstawowa pełnoklasowa (klasy I-IX)	10	1335
Razem szkoła podstawowa	25	1660
Szkoła średnia	2	382

Źródło: *Statystyki szkół podstawowych i średnich 2012-2013, Statystyki przedszkoli 2012-2013*, za: www.pctesin.cz (data wejścia na strony: 20-11-2012).

zauważalny jest od dziesięcioleci, ale szczególnego przyspieszenia nabrał w ostatnich 10-15 latach⁴².

Do głównych przyczyn spadku liczby uczniów oraz placówek szkolnych w latach 1945-1989 należy zaliczyć: zmiany strukturalne w ramach szkolnictwa w Czechosłowacji, które doprowadziły do zamykania szkół niżej zorganizowanych, brak szkół zawodowych z polskim językiem nauczania, industrializację, urbanizację i związaną z nimi likwidację wielu wsi (degradacja środowiska naturalnego związana z rozwojem górnictwa i przemysłu w powiecie karwińskim spowodowała migrację ludności z osad polskich do nowo powstałych miast), spadek przydatności

⁴² M. Rakowska, *Rola Polski w utrzymaniu szkolnictwa polskiego na Zaolziu*, za: www.wspolnota-polska.org.pl (data wejścia na stronę: 2012-11-20).

Tabela 6

Liczba uczniów oraz placówek szkolnych na Zaolziu w latach 1945-2012

Typ placówki	ilość	1945	1955	1975	1989	1993	2002	2009	2012
Szkoły podstawowe	Szkół	94	89	61	32	29	27	25	25
	uczniów	7729	7017	4781	3383	2822	2192	1630	1660
Szkoły ponadpodstawowe	Szkół	4	9	9	9	-	6	2	2
	uczniów	510	1073	1009	759	-	708	488	382

Źródło: S. Zahradnik, *Polskie szkolnictwo zaolziańskie w statystyce 1874-2009 i dokumentach z 1856 i 2011 roku*, „Zwrot”, nr 7/2012; *Statystyki szkół podstawowych i średnich 2012-2013*, za: www.pctesin.cz (data wejścia na strony: 20-11-2012).

języka polskiego w regionie, bariery w kontaktach i współpracy z Polską, spowodowane w latach 80. między innymi działalnością ruchów opozycyjnych oraz niekorzystną sytuację gospodarczą w Polsce w latach 80.⁴³

Do współczesnych przyczyn malejącej liczby uczniów oraz polskich placówek szkolnych należą: niż demograficzny, który dotyczy zarówno polskich, jak i czeskich szkół, spadek znaczenia i roli języka polskiego w życiu codziennym, komercjalizacja kultury, brak szkolnictwa zawodowego w polskim systemie edukacyjnym na Zaolziu, co powoduje, iż absolwenci polskich szkół podstawowych tracą styczność z polskim językiem i kulturą, brak odpowiedniej koncepcji w procesie kształtowania świadomości narodowej wśród polskich organizacji działających na Zaolziu oraz z dużą liczbą małżeństw mieszanych, które aż w 80% decydują się na wysłanie swego dziecka do szkoły niepolskiej⁴⁴.

Wszystkie wyżej wymienione czynniki mają negatywny wpływ na poczucie świadomości narodowej wśród miejscowych Polaków, czego konsekwencją jest malejąca liczba polskich szkół oraz uczniów pobierających w nich naukę. Ważnym zadaniem dla miejscowych organizacji oraz instytucji wydaje się promowanie szeroko rozumianej polskości w celu zachowania świadomości narodowej oraz utrzymywaniu tak ważnej dla narodu instytucji, jaką jest szkoła.

JEZYK POLSKI W ŚRODKACH MASOWEGO PRZEKAZU

Mass media odgrywają ważną rolę w promocji polskiego języka i kultury. Do najważniejszych należy zaliczyć polską prasę, przede wszystkim publikowany od 1945 r. „Głos Ludu”, który ukazuje się 3 razy w tygodniu i skupia się na przedstawianiu bieżących wydarzeń w regionie⁴⁵. Od 1949 r. pojawia się także miesięcznik „Zwrot”, który publikuje Polski Związek Kulturalno-Oświatowy. Jest on pismem o charakterze kulturalnym, przedstawiającym między innymi twórczy

⁴³ Z. Jasiński, *Wybrane problemy...*, s. 125.

⁴⁴ D. Kadłubiec, *Próba postawienia diagnozy polskiemu szkolnictwu Zaolzia w: Tu byliśmy, tu jesteście. Szkolnictwo polskie na Zaolziu w ostatniej dekadzie XX wieku*, Czeski Cieszyń 2000, s. 79.

⁴⁵ (Brak opisu materiału), za: www.glosludu.cz (data wejścia na stronę: 2012-11-22).

oraz badawczy dorobek członków polskiej mniejszości⁴⁶. Ważne są także pisma skierowane do młodzieży szkolnej – dwutygodnik „Nasza Gazetka” oraz miesięczniki „Jutrzenka” oraz „Ogniwo”, które wykorzystywane są nierzadko jako pomoce naukowe⁴⁷.

Język polski prezentowany jest także za pośrednictwem radia. Stacja *Český rozhlas Ostrava* rozpoczęła transmisję wiadomości w języku polskim w 1950 r. Obecnie prowadzone są 2 programy – *Kwadrans Polskich Aktualności* oraz *Polska Półgodzina*. Łączna długość transmisji obu programów wynosi 105 minut tygodniowo. Treść programów stanowi przedstawienie aktualnych wydarzeń oraz rozmowa z ciekawą osobą lub reportaż z wybranego wydarzenia⁴⁸.

Wiadomości w języku polskim są transmitowane także za pośrednictwem stacji telewizyjnej *Česká televize*, w każdy piątkowy wieczór w ramach programu *Wiadomości Regionalne*. Czas transmisji w języku polskim wynosi 5-6 minut. *Česká Televize* wraz z TVP Wrocław prowadzi program *Hranice dokońń-rozmowki polsko-czeskie*, który przedstawia wybrane problemy i zagadnienia z pogranicza polsko-czeskiego⁴⁹.

MAREK KRUTAK
Poznań/Trzyniec – Czechy

ABSTRACT

Poles have lived in Zaolzie for centuries but since 1921 they have been a minority in this region. From then onwards they have taken measures to maintain their traditional national heritage. Even though during the communist period the Communist Party discredited their development they still managed to maintain their national identity. In 1989, they seized the opportunity to rebuild their social foundations. The Polish Congress coordinated the grounding of numerous social organizations, which were prohibited during communism. The Polish educational system underwent positive changes since new organizations were actively supporting Polish educational institutions. Improved contacts with Poland positively influenced the functions of the local Polish minority.

The most crucial problem of Poles in Zaolzie is population loss. That trend has become evident since the inter-war period when Polish people had become a minority. The decreasing number of the Polish minority is noticeable above all in schools, leading to a decreasing number of students and schools with Polish language education.

⁴⁶ (Brak opisu materiału), za: www.zwrot.cz (data wejścia na stronę: 2012-11-22).

⁴⁷ J. Szymeczek, R. Kaszper, *op. cit.*, s. 88.

⁴⁸ porad/267, za: www.rozhlas.cz (data wejścia na strony: 2012-11-22); porad/266, za: www.rozhlas.cz, (data wejścia na strony: 2012-11-22).

⁴⁹ *Hranice dokońń-rozmowki polsko-czeskie*, za: www.ceskatelevize.cz, (data wejścia na stronę: 2012-11-22); *Wiadomosci w jezyku-polskim*, za: www.ceskatelevize.cz (data wejścia na stronę: 2012-11-22).